

ADELMA L. SALVADOR

Si Adelma L. Salvador, o Ka Ade, ay isang premyadong makata at mananaysay. Mas gusto niyang maalala siya bilang isang nanay. Tinagurian siyang “Inang Makata” sa mundo ng panitikan. Ang sanaysay niyang “Bisikleta” ay nailathala sa e-book na *In Certain Seasons: Mothers Write in the Time of COVID*, na inilunsad ng CCP at PEN noong Enero 2021.

KAWÍT-ANG-PALAKOL

Simula nang magkaroon ng pandemya, ang lahat ng buwan sa amin ay kawít-ang-palakol—kaybigat ng buhay. Hindi naman iyong bigat na parang pinarurusahan. Nabibigatan lang ako sa aspektong pinansiyal namin sa kasalukuyan. Sa ibang bagay naman, kami’y nabibiyayaan.

Dito sa San Miguel, Bulacan, na ang pangunahing ikinabubuhay ay pagsasaka, Agosto ang sinasabing buwan ng kawítang palakol o panahon ng taghirap. Ito kasi ang buwan na matagal nang tapos ang anihan. Ubos na ang nakaimbak na bigas ng mga kasamá. Nangungutang na lang muna sila sa may-ari ng lupa para may pantawid-gutom hanggang sa susunod na anihan. Kayâ hindi pa nila nakukuha ang kanilang parte, baón na sila sa utang. Sa susunod na lagayan (taniman) ay ganoon na naman. Subalit kapag anihan, ang mga magsasaka ay mapupula ang hasang. Ilang linggong sagana ang pagkain sa kanilang hapag-kainan. Kabi-kabila ang ponda¹ na may tindang halo-halo, tinapay, at iba pang masarap na meryenda. Pagkabenta ng hunós², dito tumatambay ang mga manggagapas matapos ang maghapon paggawa. Mas maganda ang tindera, mas dinudumog ang pónða. Kung minsan ay inaabot ng hatinggabi ang kanilang kasiyahan. Siyempre pa, hindi

mawawala ang ligawan. Kadalasan, sa pondahan nabubuo ang pag-iibigan; ang iba naman ay sa taniman. Ito ang siklo ng mga senaryong nasaksihan ng isang gaya kong anak ng magsasaka na ipinanganak noong dekada sitenta.

Tumatak sa akin ang kawítang palakol. Hindi pa man ito dumarating ay pinapaalalahanan na kami ng aming mga magulang na maghigpit ng sinturon. Mag-unti-unti sa ulam. Huwag ubos-biyaya. Hindi naman namin naranasang sumala sa pagkain. Namamasada ng traysikel si Tatay kapag walang lagáy (tanim) sa bukid. Bumibili siya ng kilo-kilong bigas bago gumarahe. Wala man kaming nakaimbak na kaban-kaban, hindi kami nawawalan nang naisasaing, kahit kawítang palakol. Ang madalas na uwing ulam ni Tatay noon ay iyong pancit miki, na kapag binili sa palengke ay may kasama nang kapirasong bola-bola, kintsay, at repolyo. Sa amoy pa lang nito, nauumay na ako. Masuwerte na kung karne norte ang uwing ulam ni Tatay. Nang minsang umuwi siya mula sa pamamasada, may nakitang isang kilong bigas si Tatay sa upuan ng traysikel. Hindi na niya matunton kung sino sa kaniyang mga pasahero ang nakaiwan niyon para maisauli. Nalaglag ang balikat ng aking ama. “Ano na lang ang isasaing nila?”

May mga panahon na nagkikisà kami ng mais sa sinaing. May panahon na tingi-tinging coco jam ang inuulam namin. Kung minsan ay nagbabahog lang kami ng tubig sa mainit na kanin at saka bubudburan ng asin. Gatas ng tigre daw iyon. Pag sinusuwerte, tunay na gatas ang binabahog namin sa kanin—ang sariwang gatas ng kalabaw. Mainit-init pa kung ilakò, bagay na bagay sa inihaw na tuyò. Sa pagkain lang namin nararamdaman ang pagbabago ng kalagayan ng buhay noon dahil iyon lamang ang pangunahing pinagkakagastusan. Walang kuryente at tubig na kailangang bayaran buwan-buwan. Hindi kami nakakikita ng doktor o dentista noon.

Parati kong naririnig sa matatanda noon ang kawítang palakol subalit ngayon ko lamang naintindihan kung bakit ganoon ang tawag sa panahon ng taghirap. Sa mga lugar na bulubundukin daw kasi ay “kawítang-palakol” pag panahon ng tag-ulan. Ito ang mga panahong hindi makaakyat ng bundok ang mga tao para magkaingin, manguha ng kahoy na panggatong, o mag-uling. Kayâ ikinakawit na lamang muna nila ang palakol habang hindi pa ito ginagamit. Dito sa kapatagan, nakagawian

nang tawaging kawítang palakol ang panahon ng taghirap. Bagaman hindi palakol, kundi lílik o lingkáw ang ikinakáwit ng magsasaka pagkatapos ng anihan.

Sa paglipas ng panahon, umunlad ang teknolohiya. Ang hampasan na ginagamit sa paggigiik ng palay ay naging tilyadora o tresher. Ang tresher ay naging harvester. At ang harvester ay binansagang “halimaw” dahil ito ang pumapatay sa hanapbuhay ng mga manggagapas. Kapag dinaanan kasi ng halimaw ang palay, nakasako na ito kapag kaniyang iniwan. Samantala, nakapag-aral ang mga anak ng magsasaka. Nagkaroon na ng iba’t ibang hanapbuhay. Ang iba ay namamasukan; ang iba naman ay nagnenegosyo. Gayunman, sumasapit pa rin ang petsa de peligro—ang kawítang palakol. Iba’t iba na nga lamang ang mukha ng kahirapan ngayon.

Kabilang kaming mag-asawa sa mga pinalad na nakapag-aral. Maaga akong tumigil sa pagtatrabaho, samantalang ang asawa ko ay nagtatrabaho sa gobyerno hanggang sa kasalukuyan. May sasakyan kaming ipinaaarkila sa isang kompanya. Subalit nang magkaroon ng pandemya, hindi na na-renew ang aming kontrata. Kung kailan nabawasan ang kita, noon naman nagkasunod-sunod ang aming gastusin. Dumalas ang pagbisita sa dentista dahil kinailangang operahan ang magkabilang bagáng ng dalawang bata—ang Kuya at ang Diko. Hindi kasi lumabas ang mga ngipin. Nakapahalang kayâ kailangang bunutin. Sumasakit na at nakagagambala na sa kanilang pang-araw-araw na buhay. Nasa lahi raw namin ang impacted tooth. Pinasabay ko na rin ang preventive maintenance ng kanilang ngipin, kabilang na ang root canal, filling, at cleaning. Nagpabakuna kaming mag-anak ng pangontra sa flu at pneumonia. May bitamina kaming iniinom, pampalakas ng immune system at resistensiya. Dapat ipriyoridad ang mga ito para maiwasan ang problemang pangkalusugan at mas malaking gastos sa hinaharap.

Wala nang extra income ang aking asawa mula nang nag-lockdown. Umuwi na kasi sa Tsina ang binabantayan niyang foreign investor. Ayaw na rin naman niyang mag-security ng VIP. Nagsawa na. Gusto nang mamahinga. Mahigit na siyang dalawampung taóng naglilingkod sa gobyerno. Mas gusto na lang niyang pumasok sa opisina at doon na lang daw siya maghihintay ng pagreretiro.

Unti-unting naubos ang ipon namin sa bangko. Kaybigat ng buhay. Ang mga simpleng planong lakad, hindi matupad. Ang wish na aklat, add to cart. Iyong malusog na katawan, tumatamlay. Kayhirap bumangon pag iniisip mong matagal pa ang katapusan. Iyong sunod-sunod na pagdating ng bill ng tubig, kuryente, at internet ay nakapapraning. Subalit, gaano man kahirap ang buhay ngayon, hindi ko naranasang bumili ng kilo-kilong bigas o magkisà ng mais. Hindi na ako kumakain ng pancit miki. Mas magaan pa rin ang buhay ngayon kaysa noong dekada sitenta. Idagdag pa ang mga bagong teknolohiya na lalong nakapagpagaan ng buhay at pamumuhay ng tao.

Kahapon ay Araw ng mga Puso. Hindi naman ako umaasa ng regalo o 'yong kakain pa sa labas. Baka sabihin ko na lang, ibili na lang niya ng bigas. Kapag matagal nang mag-asawa, nagiging praktikal na. Kawítang palakol man, ang buhay ay gumagaan basta't magkatuwang. Ang mga problema, pinag-uusapan. Hindi katulad ng gobyerno na hindi ka puwedeng kumibo. Bawal magreklamo, baka mapag-initan. Baka pagbintangan, baka taniman. Baka gawan ng kaso, mameligro pa ang retirement benefits ng asawa ko.

Kailan kayâ matatapos ang kawítang palakol? Pagkatapos ng pandemya? Kapag ang lahat ay nabakunahan na? Hindi natin masabi. Walang nakaaalam. Nagbibilang ako ng buwan. Sabi nila, sa 2022, baka nabakunahan na ang lahat ng Filipino. Maibabalik na ang normal na pamumuhay. Hayiskul na noon ang bunso ko. Bakâ mayroon na kami noong bagong negosyo. Makatutulong na ako noon sa asawa ko. Mag-aabot na ang dulo't dulo. Mabibili ko na siguro ang gustong aklat. Babalik na sa Maynila ang pangalawa, na sa ngayon ay huminto na muna sa pag-aaral dahil hindi makayanan ang online class. Wala raw siyang natututuhan. Ang mga guro niya'y parang hindi rin ginaganahan. Aba, eleksiyon na rin noon. Mayroong mananatiling politiko, mayroon din namang mapapalitan. Pero ang sigurado, iba na noon ang ating pangulo. Retirado na rin noon ang asawa ko. Pagkatanggap na pagkatanggap niya ng mga benepisyo, puwede nang banatan ang gobyerno.

Sa kabila ng pagmumuni-muni, bigla akong mapipitlag. Hindi ba't ang sabi ko, ang makaraos lang sa pandemyang ito ang goal ko? Malulusog kaming lahat. Produktibo sa likhang-sining ang tatlo kong anak.

Pinagkakakitaan na ng panganay ang kaniyang talento. Medyo mabungang manunulat din naman ako dahil napipilitang magpása pag may nang-iimbita. Samantala, patag na ang aking asawa sa destino niya, bagaman hinuhugot sa sariling bulsa ang badyet nila sa opisina. Dahil kabilang siya sa Quick Response Team (QRT), parati sila sa labas—naninita ng hindi nakasuot ng face mask, nagpapatupad ng social distancing, nagbibigay ng leaflet para sa COVID awareness, at sila ang sumasaklolo kung may emergency.

Noong nakaraang buwan, nagbibisikleta kaming mag-asawa sa gitna ng kaparangan nang matanggap niya ang tawag mula sa Red Cross. Huminto kami sa isang kubo. Ang resulta: negative siya sa RT-PCR test. Nakadadalawang swab test na siya na pareho ang resulta. Niyakap ko siya’t hinalikan pagkatapos kong marinig ang magandang balita. Nagpiktyur-piktyur kami at pagkaraa’y pumadyak uli ng kilo-kilometro pauwi. Maning-mani.

Ito na ang “date” sa panahong ito. Stay at home daw pero nakalalabas kami nang hindi nakahahalubilo ng ibang tao. Nakabibiyaha, nakabisikleta man, nakamotor o nakakotse. Oo, kawítang palakol pero kung makikita mo kaming mag-asawa, sasabihin mong “Sanaol.”

.....

¹pónda – png (Esp fonda): pansamantalang tindahan kapag anihan, pista, at ibang pagdiriwang.
²hunós – png Agr: kaparte o bahagi ng ani na nakukuha ng manggagapas, magsasaka, at tagagiik.